

بررسی مقایسه ای سرمایه اجتماعی بین خانواده های شاهد و ایثارگر با خانواده های عادی و عوامل مؤثر بر آن در استان گلستان

دکتر فریدون کامران* دکتر غلامرضا خوش فر** آرزو حسینی***

چکیده: موضوع اصلی این تحقیق سرمایه اجتماعی است. مفهوم سرمایه اجتماعی به پیوندها، ارتباطات میان اعضای یک شبکه به عنوان منبع با ارزش اشاره دارد که با خلق هنجارها و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف اعضا می شود. به طور خلاصه می توان گفت که سرمایه اجتماعی دارای دو جزء: پیوند و اعتماد است که این دو جزء بیانگر جنبه های کمی و کیفی در سرمایه اجتماعی هستند. هدف اصلی تحقیق مقایسه سرمایه اجتماعی و ابعاد آن در میان گروه های مورد مطالعه می باشد. روش تحقیق از نوع پیمایشی و جامعه آماری شامل کلیه اعضای خانواده های شاهد و ایثارگر و عادی ساکن در نقاط مرکز شهرستان در استان گلستان می گردد. نمونه آماری شامل ۳۸۸ نفر می باشد که با استفاده از شیوه نمونه گیری تصادفی خوشه ای چند مرحله ای در دو گروه شاهد و ایثارگر و گروه عادی (۱۹۴ نفر از هر گروه) انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفته اند. متغیرهای سن، جنس، تأهل، تحصیلات، شغل، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، مصرف رسانه ای، نوع مذهب و قومیت به عنوان متغیرهای مستقل و شاخص های اعتماد، مشارکت، روابط و پیوندهای رسمی و غیررسمی، تعامل اجتماعی فردی و گروهی به عنوان متغیر وابسته (سرمایه اجتماعی) مورد توجه و سنجش قرار گرفته اند. یافته های تحقیق نشان می دهد که، بین سرمایه اجتماعی خانواده های شاهد و ایثارگر استان با خانواده های عادی تفاوت معناداری وجود دارد به طوری که سطح سرمایه اجتماعی خانواده های شاهد و ایثارگر بالاتر از خانواده های عادی می باشد. مقایسه ابعاد سرمایه اجتماعی نشان می دهد که عضویت گروهی، مشارکت گروهی، اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، تعامل اجتماعی و کنش های یاریگرانه در گروه شاهد و ایثارگر بالاتر از گروه عادی است. همچنین نتایج تحلیلی نشان می دهد که بین سن پاسخگویان گروه شاهد و ایثارگر با سرمایه اجتماعی همبستگی بالایی دیده می شود، اما این همبستگی در میان گروه عادی دیده نمی شود. بین جنس و وضعیت تأهل پاسخگویان گروه شاهد و ایثارگر با سرمایه اجتماعی تفاوت قابل ملاحظه ای وجود دارد. اما بین جنسیت و وضعیت تأهل با سرمایه اجتماعی در گروه عادی تفاوت چندانی دیده نمی شود. بین سطح تحصیلات پاسخگویان گروه شاهد و ایثارگر با سرمایه اجتماعی رابطه معکوس دیده

* عضو هیئت علمی و رئیس دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی رودهن

** عضو هیئت علمی گروه علوم اجتماعی دانشگاه گلستان khoshfarf@yahoo.com

*** کارشناس ارشد مطالعات زنان دانشگاه آزاد اسلامی رودهن

می‌شود به طوری که هر چه سطح تحصیلات بالا می‌رود سرمایه اجتماعی کاهش می‌یابد اما بین سواد و سرمایه اجتماعی در گروه عادی ارتباط معناداری دیده نمی‌شود. همچنین متغیرهای مصرف رسانه ای، نوع مذهب، نوع قومیت، پایگاه اقتصادی - اجتماعی و وضعیت شغلی هیچ گونه تفاوتی در میزان سرمایه اجتماعی گروه‌های مورد مطالعه ایجاد نمود.

کلید واژه ها: سرمایه اجتماعی، اعتماد، تعامل، روابط شبکه ای، مشارکت، خانواده های شاهد ایشارگر، استان گلستان.

مقدمه

مفهوم سرمایه اجتماعی به پیوندها، ارتباطات میان اعضای یک شبکه به عنوان منبع با ارزش اشاره دارد که با خلق هنجارها و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف اعضا می‌شود. به طور خلاصه می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی دارای دو جزء: پیوند و اعتماد است که این دو جزء بیانگر جنبه‌های کمی و کیفی در سرمایه اجتماعی هستند (شارع پور، ۱۳۸۳: ۲۰). امروزه، در کنار سرمایه‌های انسانی، مالی و اقتصادی، سرمایه دیگری به نام سرمایه اجتماعی^۱ مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. این مفهوم به پیوندها و ارتباطات میان اعضای یک شبکه به عنوان منبع با ارزش اشاره دارد که با خلق هنجارها و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف اعضا می‌شود.

امروزه سرمایه اجتماعی، نقشی بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها و جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی، انسجام بخش میان انسان‌ها، سازمان‌ها و انسان‌ها و سازمان‌ها با سازمان‌ها می‌باشد. در غیاب سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند و بدون سرمایه اجتماعی، پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی، ناهموار و دشوار می‌شوند (خوش فر، ۱۳۸۷: ۵). مطالعاتی که در دو دهه اخیر درباره مفهوم سرمایه اجتماعی انجام شده بخش قابل توجهی از تولیدات نظری جدید در جامعه‌شناسی را به خود اختصاص داده است و از این رو شاهد توسعه چشم‌گیر کمی و کیفی در مطالعات سرمایه اجتماعی بوده ایم (شریفیان ثانی، ملکی سعیدآبادی، ۱۳۸۵: ۴۵). سرمایه اجتماعی، نشان دهنده میزان اهمیت و توجه اعضای جامعه نسبت به امور مدنی بوده و بیانگر وجود هنجارهای اجتماعی مروج کنش جمعی و میزان اعتماد به نهادهای عمومی می‌باشد. از

1. Social Capital

سوی دیگر، سرمایه اجتماعی می‌تواند به سرمایه فرهنگی تبدیل شده و بیانگر قدرت فرد در جامعه بوده و اثرات مثبت اقتصادی در سطح ملی به دنبال داشته باشد (بخارایی، ۱۳۸۶: ۷۲). در مورد کارکردهای سرمایه اجتماعی گفته می‌شود که «همه سیاستمداران، برنامه‌ریزان و فعالان اجتماعی تقریباً با لحنی امیدوارانه و خوش بینانه سرمایه اجتماعی را راهکار درمانی مناسبی برای حل مشکلات و مسایل اجتماعی چون توسعه نیافتگی، ناکارآمدی نهادهای دموکراتیک و مدنی، جرم و بزه کاری و حتی کاهش مشکلات سلامت و بهداشتی می‌یابند. جذابیت این مفهوم به ظاهر جدید سبب کاربرد فزاینده آن در حوزه‌ها و زمینه‌های مختلف از جامعه‌شناسی و علوم سیاسی گرفته تا مباحث پزشکی شده است (ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۶: ۲۷). با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی، در این تحقیق تلاش می‌گردد که به بررسی مقایسه‌ای سرمایه اجتماعی در خانواده‌های شاهد و ایثارگر با خانواده‌های عادی در استان گلستان پرداخته شود.

بیان مسأله

سرمایه اجتماعی در جوامع و سازمان‌های نوین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد و برنامه‌ریزان با شناخت میزان سرمایه اجتماعی خود در ذهنیت مخاطبان می‌توانند، برنامه‌های آتی خود را سامان دهی نمایند. ابعاد اصلی مفهوم سرمایه اجتماعی، به عنوان موضوع اصلی این تحقیق شامل: شبکه روابط و پیوندهای اجتماعی، اعتماد، تعامل اجتماعی و کنش‌های یاریگرانه می‌گردد. در این تحقیق خانواده‌های شاهد و ایثارگر به عنوان گروهی اجتماعی که دارای ارزش‌ها و هنجارهای درون گروهی و تعاملات خاص می‌باشند مورد، بررسی قرار می‌گیرند تا میزان سرمایه اجتماعی آنان سنجیده شده سپس با سرمایه اجتماعی خانواده‌های عادی مورد مقایسه قرار گیرد. متغیرهای فردی مانند سن، جنس، تأهل و... و متغیرهای اجتماعی مانند تحصیلات، شغل، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، مصرف رسانه‌ای، نوع مذهب و قومیت به عنوان متغیرهای مستقل مورد توجه قرار می‌گیرند. شاخص‌های اعتماد، مشارکت، روابط و پیوندهای رسمی و غیر رسمی، تعامل اجتماعی فردی و گروهی جهت سنجش متغیر وابسته (سرمایه اجتماعی) مورد استفاده قرار می‌گیرند. با عنایت به نقش بسیار مهم سرمایه اجتماعی در تسهیل کنش‌های جمعی و کارکردهای آشکار و پنهان سرمایه اجتماعی برای نهاد خانواده و اعضای آن، پرداختن به این موضوع از توجیه علمی و اجتماعی کافی برخوردار است.

هدف اصلی این تحقیق شناخت و مقایسه سرمایه اجتماعی و ابعاد آن در بین خانواده های شاهد و اینارگر و خانواده های عادی می باشد. برای تحقق اهداف تحقیق تلاش شده است تا به این سوالات پاسخ مناسب داده شود: اولاً سرمایه اجتماعی و ابعاد آن در میان خانواده های شاهد و اینارگر چقدر است؟ ثانیاً در مقایسه با خانواده های عادی، وضعیت سرمایه اجتماعی خانواده های شاهد و اینارگر چگونه است؟ ثالثاً متغیرهای فردی و اجتماعی چه تأثیری در تغییر سرمایه اجتماعی خانواده های شاهد و اینارگر و خانواده های عادی ایجاد می نماید؟

مبانی نظری تحقیق

در زمینه سرمایه اجتماعی تحقیقات و مقالات متعددی به چاپ رسیده که محور اساسی در تمام پژوهش های انجام گرفته شناخت میزان سرمایه اجتماعی در راستای بهبود و اصلاح آن در جوامع و سازمان های مورد مطالعه بوده است. به لحاظ اهمیت ابتدا به بررسی مطالعات نظری کاربردی مرتبط با موضوع مورد نظر پرداخته و سپس با الهام از دیدگاه های مطرح شده به طراحی چهارچوب نظری و طراحی مدل تحلیل می پردازیم.

پیشینه تحقیق

مراد از پیشینه در این مقاله، بررسی مطالعات مرتبط با سرمایه اجتماعی بوده که در ذیل به بررسی برخی از آنها می پردازیم:

۱- پاتنام (۱۹۹۵)، بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در جامعه آمریکا: پاتنام در این بررسی که با هدف سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی در جامعه آمریکا به اجراء درآمد، به این نتایج دست یافت که عضویت و مشارکت در انجمن های موجود از حالت ارتباط و عضویت نوع انجمن های ثانویه که همان گروه های ثانویه را در مباحث اجتماعی شامل گردیده و ارتباطات چهره به چهره واقعی را در یک انجمن و یا گروه شامل می باشد به نوع جدیدی از ارتباط تبدیل شده که وی آن را انجمن از نوع سوم می نامد (پاتنام، ۱۹۹۵: به نقل از: ناطق پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۵: ۱۶۷).

۲- گروتارت^۱ (۱۹۹۹)، سرمایه اجتماعی، رفاه خانواده و فقر در اندونزی: گروتارت با هدف سنجش رابطه سرمایه اجتماعی خانوار و فقر در اندونزی، این پروژه را در سال ۱۹۹۹ به شیوه

1. Grootaert

پیمایشی انجام داد. نتایج ارزیابی انجام شده نشان داد رابطه مثبتی بین سرمایه اجتماعی و رفاه خانوار وجود دارد (خوش فرد، ۱۳۸۸: ۹۲).

۳- پاتنام (۲۰۰۰)، مقایسه پیامدهای عمومی و بیرونی سرمایه اجتماعی در ایالت ها، مناطق و نسل های دو کشور آمریکا و ایتالیا: پاتنام این پژوهش را با هدف سنجش رابطه سرمایه اجتماعی با دموکراسی و همچنین تاثیرات بیرونی و تاثیرات درونی سرمایه اجتماعی انجام داد. پاتنام در این اثر بیشتر به نقش انجمن ها و مشارکت های مدنی و اجتماعی مردم در کارآمدی دموکراسی پرداخته است (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۱۹-۲۰).

۴- گلیزر^۱ (۲۰۰۰)، بررسی عوامل تاثیرگذار بر سرمایه اجتماعی: گلیزر در این تحقیق نشان داده است متغیر سن، نقش مهمی در سرمایه اجتماعی دارد (ناطق پور، فیروزآبادی، ۱۳۸۵: ۱۶۵-۱۶۴).

۵- پاتنام (۲۰۰۰)، عوامل موثر بر کاهش سرمایه اجتماعی: پژوهش حاضر در راستای شناسایی عوامل تاثیرگذار بر افق سرمایه اجتماعی و مدنظر قراردادن این سوال اساسی که چرا در سه دهه اخیر مشارکت های مدنی و ارتباطات اجتماعی کاهش یافته است در آمریکا به اجرا درآمد (پاتنام، ۲۰۰۰، به نقل از همان: ۱۶۸).

۶- کریشنا و آپهف^۲ (۲۰۰۲)، بررسی عوامل موثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی در منطقه راجستان: پژوهشگران در این تحقیق درصدد بررسی عوامل و متغیرهای گوناگون در شکل گیری و تاثیر بر سرمایه اجتماعی بودند. نتایج پردازش داده ها نشان داد بین سن، جنس، طول دوره اقامت در روستا، آموزش و اندازه خانواده با سرمایه اجتماعی رابطه معنی دار وجود ندارد (همان، ۱۶۷).

۷- وندی استون^۳ و جوی هگز^۴ (۲۰۰۲)، پروژه خانواده ها، سرمایه اجتماعی و شهروندی: این پروژه در موسسه مطالعات خانواده استرالیا توسط پژوهشگران مزبور انجام شد. در این پژوهش، سرمایه اجتماعی به عنوان پدیده ای چند بعدی متشکل از شبکه ها، اعتماد و بده بستان در نظر گرفته شد. سنجه های کلیدی سرمایه اجتماعی شامل هنجارها و ویژگی های مختلف شبکه در انواع شبکه های متفاوت است (استون و هگز، ۲۰۰۲).

-
1. Glaeser
 2. Krishna , A and Aphoff
 3. Stone
 4. Hages

۸- لی و دیگران، (۲۰۰۳)، بررسی سرمایه اجتماعی در خانوار در بریتانیا: لی و همکاران سرمایه اجتماعی را با استفاده از داده های پیمایش طولی خانوار در بریتانیا مورد سنجش قرار دادند. نتایج این تحقیق نشان می دهد که همبستگی اندکی بین سه مولفه مشارکت مدنی، شبکه های اجتماعی و تعلق به همسایگی وجود دارد و از این لحاظ دیدگاه پاتنام که شبکه های رسمی و غیررسمی به همدیگر مرتبط اند، تأیید نمی شود. همچنین ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی تاثیر قابل توجهی بر اعتماد داشتند. نهایتاً لی و همکارانش به این نتیجه رسیدند که شبکه های غیررسمی قدرت تبیین بیشتری نسبت به شبکه های رسمی دارد که همسو با اندیشه های بورديو و لین است (ریدر^۱، ۲۰۰۷: ۴۴).

مرور کلی مطالعات و پژوهش های انجام شده در مورد وضعیت کشورهای دارای سرمایه اجتماعی بالا و کشورهای دارای سرمایه اجتماعی پایین نشان می دهد که ذخیره سرمایه اجتماعی هر کشور به مجموعه ای از عوامل بستگی دارد، که مهم ترین آنها توزیع امکانات اقتصادی- اجتماعی، سیاست های دولتی، فرهنگ، و نیز تاریخ کشورها هستند. تعامل این عوامل بعدها به یک فضای مناسب کالبدی نیز احتیاج دارد تا بتواند به سرمایه اجتماعی بالفعل تبدیل شود. اما مهم ترین عامل در فرایند تکوین، بازسازی، و یا حفظ سرمایه اجتماعی، وجود این آگاهی در نزد سیاستگذاران و نیز مردم عادی است که جامعه به سرمایه اجتماعی نیاز دارد، و نیز اینکه، سرمایه اجتماعی هم مانند تمامی انواع دیگر سرمایه می تواند به پایان برسد (کاظمی پور، ۱۳۸۳: ۵۲).

در جدول زیر دیدگاه های نظری صاحب نظران اصلی سرمایه اجتماعی درباره مفهوم، ابعاد و شاخص های سنجش سرمایه اجتماعی خلاصه گردیده است.

جدول ۱: مقایسه دیدگاه های نظری پیرامون سرمایه اجتماعی و شکل گیری آن

متغیرهای مستقل موثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی	شاخص اندازه گیری	متغیرهای سنجش مفهوم (وابسته)	مفهوم	دیدگاه نظری
فشارهای زمانی و اقتصادی، ظهور خانواده هایی که هر دو شاغل اند، حومه نشینی یا حاشیه نشینی و پراکندگی شهر (صرف وقت به تنهایی در ماشین، تفکیک و همگونی دریافت های شهری و کاهش انگیزه مشارکت)، سرگرمی های الکترونیک و تلویزیون، تغییرات نسلی (جنگ، رکود اقتصادی، کاهش میزان ازدواج، افزایش نرخ طلاق، کاهش تعداد فرزندان، کاهش نرخ دستمزد، جایگزینی سوپر مارکت ها، خرید الکترونیک، جایگزینی شرکت های بزرگ به جای شرکت های محلی مبتنی بر اجتماعات محلی)	- راستگو بودن بیشتر مردم - قابل اعتماد بودن بیشتر مردم	- اعتماد - مشارکت اجتماعی	سرمایه اجتماعی	پاتنام، ۱۹۹۵، ۲۰۰۰
درآمد خانوار، وضعیت شغلی شامل: امنیت شغلی، سطح درآمد و وقت اضافه، دین (دین باوری و تعهد دینی)، آموزش، سن، شهر در برابر حومه، اندازه خانوار، جنس، مشارکت بازار کار زنان	- میزان آگاهی از امور عمومی اجتماعی - میزان فعالیت انجمنی	- آگاهی و توجه به امور عمومی - مشارکت انجمنی	سرمایه اجتماعی	افه و فوش، ۲۰۰۲
حمایت و طرفداری سیاسی، آموزش، درآمد واقعی خانوار، هزینه فرصت زمان (تمشای تلویزیون، تعداد فرزندان مدرسه نرفته)، خواندن روزنامه، اندازه شهر پاسخگو، طول قدمت در شهر از سن ۱۶ سالگی، زندگی در جنوب آمریکا، تجربه طول زندگی	- مشارکت های رسمی در انواع اتحادیه ها، انجمن ها و گروه ها	- مشارکت مدنی - قابل اعتماد بودن بیشتر مردم	سرمایه اجتماعی - اعتماد عمومی (بین فردی)	برم و ران، ۱۹۹۷
متغیرهای مستقل موثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی	شاخص اندازه گیری	متغیرهای سنجش مفهوم (وابسته)	مفهوم	دیدگاه نظری
تحرك یا جایجایی محل اقامت، سن، مشاغل اجتماعی، مالکیت منزل مسکونی، آموزش، هزینه فرصت زمان، همگونی قومی و زبانی، بعد فیزیکی مسافت در مسافرت، هزینه مسافرت	- مشارکت در انواع سازمان های غیر حرفه ای (مشارکت رسمی) - باور به راستگو بودن مردم	- مشارکت سازمانی - اعتماد	سرمایه اجتماعی	گلیبزر، لایسبون، ساکردوت، ۲۰۰۰، گلیزر ۲۰۱۱
خانوارهایی که به حل مشکل اجتماعی پرداخته اند، تصمیم گیری های به صورت جمعی داشتند، ذهنیت شفاف از قانونگذاری و ضمانت اجرای قانون، اطلاعات و مدرنیزاسیون	- انجام فعالیت های مشارکتی در زمینه کارهای مشترک کشاورزی، روستایی، مبارزه با آفات و بلایای	- مشارکتی در زمینه کارهای مشترک کشاورزی، روستایی، مبارزه با آفات و بلایای	سرمایه اجتماعی	کریشنا، و اقف

طبیعی			
- اعتماد، انسجام در			
کمک و همیاری،			
احساس مسئولیت و			
عمل متقابل به یکدیگر			
- بررسی اعتماد	- هنجارهای		
- درآمد، آموزش، سن و شغل سرپرست خانوار	هنجارهای همیاری و	پارگال،	
- ویژگی های محل مانند: تعداد ساکنین، ریشه سخته بلوک،	مشترکات در زمینه	سرمایه	
ترکیب مالکین و غیرمالکین، سن محله، تعداد انجمن ها،	های ارزشی، قسومی و	اعتماد	گلپیکان و
فراوانی نشست ها، تعداد اعضا از افراد صاحب نفوذ	دینی، نهادهای سنتی و	- مشترکات	هوک، ۲۰۰۰
- ویژگی های فردی متولیان نظام های مدیریت داوطلبانه	مرسوم	در محل	
جمع آوری ضایعات	- تعهدات درون قبیله		
	ای و پای بندی به	- همبستگی	مرنیسی،
- وابستگی های درون گروهی	رئیس قبیله	سرمایه	۱۳۸۴
		اجتماعی	سنتی جامعه

(ماخذ: ناطق پور و فیروز آبادی، ۱۳۸۴: ۶۸)

نظریه های سرمایه اجتماعی

با عنایت به مطالعات نظری و تجربی انجام گرفته توسط اندیشمندان و نظریه پردازان سرمایه اجتماعی، می توان نظریات و دیدگاه های آنان را در قالب نظریه های سرمایه اجتماعی مد نظر قرار داد که در ذیل به بررسی برخی از آنها می پردازیم.

سرمایه اجتماعی در دو دهه اخیر به عنوان یک دیدگاه نظری مؤثر، پذیرش گسترده ای را به دست آورده، و این در حالی است که در مورد تعاریف کلیدی اجماع نظری در میان متفکران این حوزه حاصل نگردیده است. اولین تعریف از سرمایه اجتماعی توسط کلمن در سال ۱۹۸۸ به این صورت مطرح شد که: «سرمایه اجتماعی شیئی واحد نیست بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: نخست اینکه همه آنها جنبه ای از یک ساخت اجتماعی هستند، و دوم اینکه واکنش های معین عوامل اقتصادی را در این ساختار تسهیل می کنند (کلمن^۱، ۱۹۸۸: ۵۹۸). دومین و عام ترین تعریف از سرمایه اجتماعی متعلق به نورث است. از دیدگاه نورث سرمایه اجتماعی عبارت است از «محیط و شرایط اجتماعی و سیاسی که منجر به توسعه و بهبود هنجارها شده و ساختار اجتماعی را شکل می دهد» (نورث^۲، ۱۹۹۰: ۷). سومین تعریف سرمایه اجتماعی توسط پاتنام در سال ۱۹۹۳ مطرح شد. او سرمایه اجتماعی را

1. Coleman
2. North

مجموعه‌ای از ارتباطات افقی بین مردم اینگونه تعریف کرد: «سرمایه اجتماعی عبارت است از شبکه های اجتماعی و هنجارهای مربوط به آن که به بهره وری اجتماع اثر می گذارند» (پوتنام^۱، ۱۹۹۳: ۳۵).

چهارچوب مفهومی تحقیق

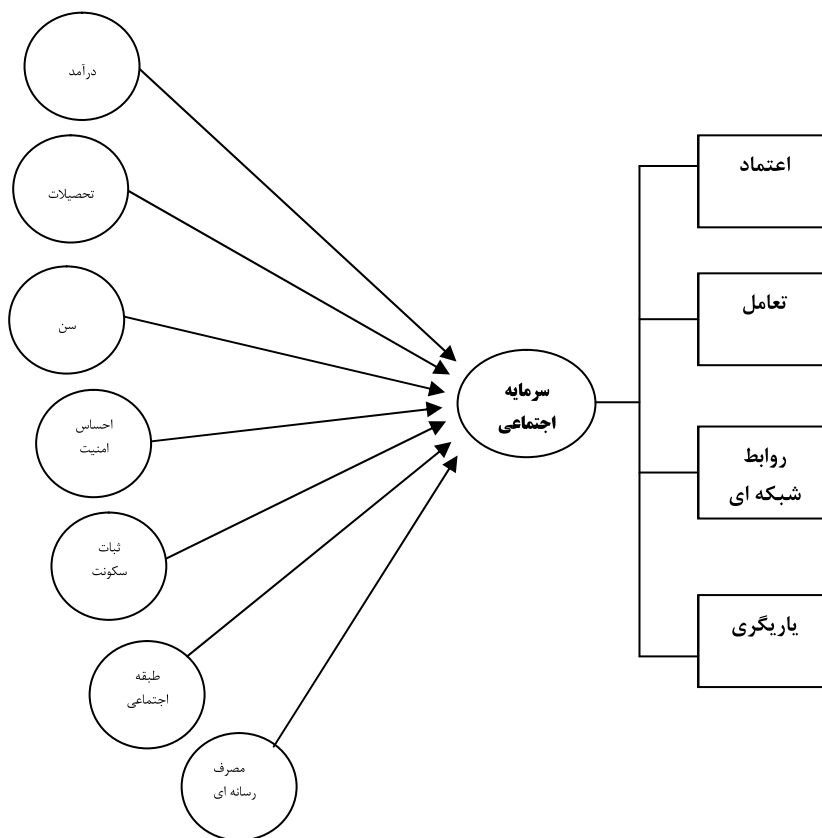
جمع بندی مبانی نظری نشان می دهد که در یک طبقه بندی کلی در نظریه های سرمایه اجتماعی، دو رویکرد فردی و جمعی قابل تشخیص است. در رویکرد فردی، سرمایه اجتماعی جنبه خصوصی می یابد و منافع آن به گروه یا طبقه خاص و نهایتاً فرد تعلق می گیرد. به طور مثال، ن لین، بازده و منافع سرمایه اجتماعی در سطح فردی را در یک طبقه بندی کلی، برحسب کنش های ایزاری یا اظهاری فرد، در دو دسته قدرت، ثروت و حیثیت از یک سو و سلامتی روحی، جسمی و رضایت از زندگی از سوی دیگر تعریف می نماید که فرد بواسطه میزان برخورداریش از سرمایه اجتماعی (دارایی های نمادی و مادی فرد، گستردگی و تنوع ارتباطات اجتماعی فرد و موقعیتش در شبکه اجتماعی) آن ها را به دست می آورد یا توجه بوردیو به سرمایه اجتماعی از آن لحاظ است که آن را به عنوان منبعی برای فرد جهت دستیابی به سرمایه اقتصادی در گستره ای از موقعیت های اجتماعی تلقی می نماید. هر چند دستیابی به این منابع از طریق عضویت گروهی ممکن گردد. هم چنان که کلمن حضور سرمایه اجتماعی در شبکه های خانوادگی و اجتماع را منبعی برای سرمایه انسانی افراد قلمداد می کند و اصولاً آن را ویژگی های ساختار اجتماعی معرفی می نماید که می تواند به عنوان منبعی برای افراد و تسهیل کنش های هدفمند آنان عمل نماید. حال آن که رویکرد جمعی سرمایه اجتماعی، شبکه های افقی و یا هموار به ترتیب، در نظریات پاتنام و فوکویاما و هنجارهای اعتماد و همیاری درون این شبکه ها، منابع سرمایه ای هستند که ذاتاً اجتماعی بوده و با حل مشکل کنش جمعی، توسعه اقتصادی و سیاسی را در سطح منطقه و کشور موجب می گردند. موارد متعدد دیگری نظیر کاهش نرخ جنایت، کاهش مراجعات و محکومیت های بزهکارانه، برابری های اقتصادی، مدنی و جنسیتی، همگی از مصادیق کارکردهای سرمایه اجتماعی در سطح جامعه و به نفع عمومی و نه فرد یا گروه خاص می باشند.

1. Putnam

تفکیک سرمایه اجتماعی به عنوان دارایی فرد از سرمایه اجتماعی به عنوان دارایی اجتماع بسیار مهم است زیرا خلط سطح فردی و جمعی سرمایه موجب ابهام در مصادیق و ناتوانی در سنجش سرمایه اجتماعی به عنوان یک دارایی جمعی محسوب می گردد. به طوری که کلمن نیز در مقایسه سرمایه اجتماعی با سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی، آن را یک مفهوم کیفی غیرقابل اندازه گیری معرفی می نماید. هم چنان که این ابهام در مباحث پاتنام نیز موجب انتقاداتی گشته و جمع جهت گیریهای فردی و جمعی سرمایه اجتماعی در بحث او نیز زیرسوال رفته است. در نظریات فوکویاما اگرچه بحثی از این تفکیک به میان نیامده است، ولی از آنجایی که وی صرفاً بر اشکال جمعی سرمایه اجتماعی تمرکز دارد، اصولاً ابهامی نیز از این جهت در کارهای او دیده نمی شود. نظر بوردیو بر نقش سرمایه اجتماعی در بازتولید طبقات ممتاز و در نتیجه موقعیت برتر افراد در یک ساخت نابرابر اجتماعی تاکید دارد. در یک جمع بندی کلی بر نظریه های ارائه شده، نقطه اشتراک همه آنها روابط و تعاملات اجتماعی به عنوان محور اصلی سرمایه گذاری می باشد که تحت عنوان نظریه های سرمایه اجتماعی از آن سخن به میان آمده است. همچنین در ارزیابی مطالعات تجربی، از جمله مهم ترین عوامل تاثیرگذار بر سرمایه اجتماعی می توان به سن، تغییرات نسلی، آموزش و تحصیلات، جنس، دین باوری و تعهد دینی، میزان اقامت در شهر و مهاجر بودن یا نبودن، میزان استفاده از رسانه های جمعی، تجربیات طول زندگی، درآمد خانوار و اشتغال نام برد.

بنابراین چهارچوب مفهومی مورد استفاده در این تحقیق برای سنجش سرمایه اجتماعی، برآیندی از نظریات پاتنام و فوکویاما می باشد که در آن واحد مشاهده فرد پاسخگو بوده و تعریف سرمایه اجتماعی و استخراج ابعاد آن در برگیرنده مفاهیم اصلی مورد استفاده صاحب نظران فوق به ویژه رابرت پاتنام می باشد.

مدل نظری پژوهش



در مدل نظری تحقیق، همچنانکه ملاحظه می شود سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته که خود از ابعاد چهارگانه اعتماد، تعامل، روابط شبکه ای و یاریگری تشکیل شده است، تحت تأثیر عوامل فردی و اجتماعی قرار دارد.

فرضیه های پژوهش

- بین خانواده های شاهد و ایثارگر و خانواده های عادی در زمینه سرمایه اجتماعی و ابعاد آن تفاوت وجود دارد.
- بین سن با سرمایه اجتماعی در گروههای مورد بررسی رابطه وجود دارد.

- سرمایه اجتماعی در گروه‌های مورد بررسی بر حسب جنس تفاوت می پذیرد.
- سرمایه اجتماعی در گروه‌های مورد بررسی بر حسب وضعیت تأهل تفاوت می پذیرد.
- بین سطح تحصیلات با سرمایه اجتماعی در گروه‌های مورد بررسی رابطه وجود دارد.
- سرمایه اجتماعی در گروه‌های مورد بررسی بر حسب وضع شغلی تفاوت می پذیرد.
- بین مصرف رسانه‌ای با سرمایه اجتماعی در گروه‌های مورد بررسی رابطه وجود دارد.
- سرمایه اجتماعی در گروه‌های مورد بررسی بر حسب نوع مذهب تفاوت می پذیرد.
- سرمایه اجتماعی در گروه‌های مورد بررسی بر حسب نوع قومیت تفاوت می پذیرد.
- بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی با سرمایه اجتماعی در گروه‌های مورد بررسی رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

این تحقیق، براساس ماهیت موضوع و چگونگی بدست آوردن داده‌های مورد نیاز، تحقیقی توصیفی از نوع پیمایشی^۱ است. در این روش معمولاً با استفاده از داده‌هایی که از طریق پرسشنامه جمع‌آوری می‌شود به تحلیل موضوع پرداخته می‌شود.

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه افراد بالای ۲۰ سال خانواده‌های شاهد و ایثارگر شهرستان‌های گرگان، علی‌آباد و بندرگز است، که آمار جمعیت آنها توسط کارشناسان سازمان بنیاد شهید استان حدود ۵۰۰۰ نفر اعلام شده است. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده، و نمونه آماری ۳۸۸ نفر تعیین شد. شیوه نمونه‌گیری در این تحقیق تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای بوده است. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش میدانی و کتابخانه‌ای است، به طوری که اطلاعات مربوط به ادبیات نظری و تجربی تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای؛ و داده‌های مورد نیاز تحقیق در بخش پیمایشی با استفاده از روش میدانی جمع‌آوری شده است. ابزار اصلی گردآوری اطلاعات در این تحقیق، پرسشنامه است. این ابزار براساس مفاهیم و متغیرهای تحقیق طراحی و تنظیم شده است. متغیرهای فردی مانند سن، جنس، تأهل و متغیرهای اجتماعی مانند تحصیلات، شغل، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، نوع مذهب، قومیت و مصرف رسانه‌ای به عنوان متغیرهای مستقل مورد توجه قرار گرفته‌اند. سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته این پژوهش با شاخص‌های: اعتماد، مشارکت، روابط و

1. Survey Research

پیوندهای اجتماعی رسمی و غیر رسمی، تعامل اجتماعی فردی و گروهی مورد سنجش گرفته است.

برای سنجش اعتبار^۱ ابزار اصلی تحقیق (پرسشنامه) از اعتبار صوری^۲ استفاده شده است. به عبارت دیگر سؤال‌های پرسشنامه مقدماتی نه تنها توسط استادان راهنما و مشاور مورد بازبینی و قضاوت قرار گرفت بلکه نظرات اعضای کمیته تحقیقات بنیاد شهید استان گلستان نیز مورد توجه واقع و با لحاظ نمودن رهنمودهای متخصصان مورد ارزیابی قرار گرفت. سپس برای سنجش میزان اعتماد (پایایی^۳) به ابزار تحقیق، پرسشنامه مقدماتی بین ۳۰ نفر توزیع و پس از ارزیابی آن به روش آلفای کرونباخ^۴، که بیانگر پایایی و انسجام درونی ابزار تحقیق است، کلیه گویه‌هایی که ضریب آلفای کرونباخ آنها کمتر از ۰/۷ بود، حذف گردید.

برای توصیف و تحلیل داده های این تحقیق در دو سطح توصیفی و تحلیلی از تکنیک ها و روشهای آماری مناسب به اقتضای سطح سنجش متغیرها استفاده شده است. در کلیه مراحل پردازش و تحلیل داده ها از نرم افزار آماری SPSS استفاده گردیده است. برای پی بردن به رابطه بین متغیرهای مستقل فاصله ای با متغیر وابسته از ضریب همبستگی پیرسون و رابطه بین متغیرهای مستقل رتبه ای با متغیر وابسته از ضریب همبستگی اسپیرمن با عنایت به سطح سنجش متغیرها استفاده گردید. برای سنجش تفاوت سرمایه اجتماعی بین دو گروه مورد مطالعه از آزمون T-Test استفاده شده است. برای سنجش تفاوت سرمایه اجتماعی بر حسب گروه های مستقل بیش از سه گزینه مانند شغل از آزمون تحلیل واریانس یکطرفه (f) استفاده شده است.

یافته های تحقیق

یافته های تحقیق نشان می‌دهد که، بین سرمایه اجتماعی خانواده های شاهد و ایثارگر استان با خانواده‌های عادی تفاوت معناداری وجود دارد. یعنی سرمایه اجتماعی خانواده های شاهد و ایثارگر بیشتر از خانواده‌های عادی می‌بود. مقایسه ابعاد سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که

1. Validity
2. Face validity
3. Reliabilitly
4. cronbachs alpha

عضویت گروهی، مشارکت گروهی، اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، تعامل اجتماعی و کنش‌های یاریگرانه در گروه شاهد و ایثارگر بالاتر از گروه عادی است. به طوری که اعتماد عمومی، اعتماد به اعضای خانواده، خویشاوندان، همسایگان، هم محله‌ای‌ها، دوستان، هم قومی‌ها و هم طایفه‌ای‌ها، هم مذهبی‌ها، هم شهری‌ها، ایرانیان، رانندگان تاکسی و اتوبوس، بازاریان، پزشکان، روحانیون، نمایندگان مجلس، شورای شهر و روستا، پلیس، مدیران دستگاه‌های اجرایی، رادیو و تلویزیون داخلی، مطبوعات و روزنامه‌ها و ورزشکاران در گروه شاهد و ایثارگر بیشتر از گروه عادی بود. در حالیکه اعتماد به همکاران، معلمان، اساتید دانشگاه و قضات در بین گروه عادی بیشتر از گروه شاهد و ایثارگر است.

همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که رابطه و احساس نزدیکی گروه شاهد و ایثارگر با بستگان، دوستان، همکاران، همسایگان و هم محله‌ای‌ها بیشتر از گروه عادی است. در مقابل افراد گروه شاهد و ایثارگر برای خود، خانواده، محله و شهر محل سکونتشان بیشتر از گروه عادی احساس امنیت می‌کنند. یافته‌ها نشان می‌دهد که کمک به دوستان و همسایگان از طریق گوش دادن به مسایل و مشکلاتشان، قرض دادن وسایل و ابزار کار، رفتن به عیادت و دیدار آنها در مواقع لزوم، دادن خیرات، کمک به سالمندان و معلولین، انجام اعمال باقیات و صالحات، شرکت در مراسم مذهبی در منزل دوستان و مساجد، دیدار از افرادی که از سفر زیارتی آمده‌اند و برگزاری مراسم مذهبی در منزل شخصی در گروه شاهد و ایثارگر بیشتر از گروه عادی است، در حالی که کمک به همسایگان و دوستان از طریق پول قرض دادن، ضمانت مالی، کارهایی مثل خرید کردن و نگهداری از کودکان، کمک در تهیه جهیزیه و مشارکت در جشن عاطفه‌ها و جشن نیکوکاری و طرح تکریم ایتمام در گروه عادی بیشتر از گروه شاهد و ایثارگر بود. همچنین نتایج تحلیلی نشان می‌دهد که:

نتایج ضریب همبستگی پیرسون بیانگر آن است که بین سن پاسخگویان گروه شاهد و ایثارگر با سرمایه اجتماعی همبستگی بالایی دیده می‌شود به طوری که هرچه سن بالا می‌رود سرمایه اجتماعی نیز بالا می‌رود اما این همبستگی در میان گروه عادی دیده نمی‌شود.

نتایج ضریب همبستگی اسپیرمن نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و سواد کل پاسخگویان و سواد گروه شاهد و ایثارگر رابطه معنادار منفی وجود دارد، بین سرمایه اجتماعی و سواد گروه عادی رابطه معناداری وجود ندارد.

بین جنس و وضعیت تأهل پاسخگویان گروه شاهد و ایثارگر با سرمایه اجتماعی تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد به طوری که میانگین سرمایه اجتماعی مردان بیشتر از زنان و متأهلان به ویژه همسران شهید بیش از دیگران می‌باشد اما بین جنسیت و وضعیت تأهل با سرمایه اجتماعی در گروه عادی تفاوت چندانی دیده نمی‌شود.

بین سواد پاسخگویان گروه شاهد و ایثارگر با سرمایه اجتماعی رابطه معکوس دیده می‌شود به طوری که هرچه سواد بالا می‌رود سرمایه اجتماعی کم می‌شود اما بین سواد و سرمایه اجتماعی در گروه عادی ارتباط معناداری دیده نمی‌شود. همچنین متغیرهای مصرف رسانه‌ای، نوع مذهب، نوع قومیت، پایگاه اقتصادی-اجتماعی و وضعیت شغلی هیچ‌گونه تفاوتی در میزان سرمایه اجتماعی گروه‌های مورد مطالعه ایجاد نمود.

نتایج حاصله از آزمون T نشان می‌دهد میانگین سرمایه اجتماعی گروه شاهد و ایثارگر بر حسب متغیر استان، محل تولد و جنسیت تفاوت معناداری را نشان می‌دهد به طوری که به طرز معناداری سرمایه اجتماعی گلستانی‌ها بیش از غیر گلستانی‌ها همچنین سرمایه اجتماعی مردها بیشتر از زنان می‌باشد در حالی که میانگین سرمایه اجتماعی گروه شاهد و ایثارگر بر حسب متغیر مذهب تفاوت معناداری را نشان نمی‌دهد.

میانگین سرمایه اجتماعی گروه عادی بر حسب متغیرهای جنسیت، مذهب و استان محل تولد تفاوت معناداری را نشان نمی‌دهد.

بین گزینه‌های مختلف متغیر تأهل در گروه شاهد و ایثارگر از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری دیده می‌شود. به عبارتی مجرد، تأهل، مطلقه یا فوت همسر بر میزان سرمایه اجتماعی افراد گروه شاهد و ایثارگر تأثیر گذاشته است. به طوری که همسران شهداء که بدون همسر می‌باشند دارای بیشترین سرمایه اجتماعی هستند.

بین گزینه‌های مختلف متغیر تأهل در گروه عادی از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری دیده نمی‌شود. به عبارتی مجرد، تأهل، مطلقه یا فوت همسر بر سرمایه اجتماعی افراد گروه عادی تأثیری نداشته است.

بین گزینه‌های مختلف متغیر وضعیت فعالیت از نظر سرمایه اجتماعی در هر دو گروه شاهد و ایثارگر و عادی تفاوت معناداری دیده نمی‌شود. به عبارتی نوع شغل افراد پاسخگو بر سرمایه اجتماعی آنها تأثیری نداشته است.

بین گزینه های مختلف متغیر قومیت از نظر سرمایه اجتماعی در هر دو گروه مورد مطالعه تفاوتی معنادار دیده نمی شود، به عبارتی بین قومیت های مختلف از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری دیده نمی شود.

بین گزینه های مختلف متغیر وضعیت مالکیت واحد مسکونی گروه شاهد و ایشارگر از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری دیده نمی شود، در حالی که بین گزینه های مختلف متغیر وضعیت مالکیت واحد مسکونی گروه عادی از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری دیده می شود، به عبارتی نوع مالکیت افراد گروه عادی بر میزان سرمایه اجتماعی آنها تأثیر گذار بوده است.

بین سرمایه اجتماعی با درآمد، مصرف رسانه ای، ثبات سکونت و پایگاه اقتصادی اجتماعی گروه مورد مطالعه ارتباطی دیده نمی شود.

تحلیل رگرسیونی چند متغیره^۱ (تأثیر متغیرهای مستقل بر سرمایه اجتماعی)

یکی از پرکاربردترین تکنیک های داده کاوی، آنالیزهای چندمتغیره می باشد. تحلیل رگرسیون چند متغیره که خود یکی از مهمترین تکنیکهای آنالیز چند متغیره محسوب می شود به کشف رابطه تاثیر همزمان متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته می پردازد (منصورفر، ۱۳۸۶: ۱۱۱). از آنجا که در این تحقیق بر اساس مدل تحلیلی مطالعه، هدف از به کارگیری رگرسیون چند متغیره، ارزیابی اثر نسبی هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته یعنی سرمایه اجتماعی است. بنابراین ابتدا متغیرهای مستقل به طور همزمان وارد تحلیل رگرسیونی می شوند و با روش قدم به قدم مورد بررسی قرار می گیرند.

متغیرهای درون معادله

متغیر وابسته این تحقیق سرمایه اجتماعی و متغیرهای مستقل آن عبارتند از سن، درآمد، ماهانه، طبقه اجتماعی (ذهنی)، ثبات سکونت، وضع تأهل، احساس امنیت، تماشای تلویزیون، استفاده از تلفن همراه، مطالعه روزنامه و مجلات، گوش دادن به رادیو، استفاده از اینترنت، تحصیلات و مذهب.

1. Multiple Regression

جدول زیر متغیرهای درون معادله رگرسیونی را همراه با میانگین و انحراف معیار نشان می دهد.

جدول ۲: آمار توصیفی متغیرهای درون معادله

ردیف	نوع متغیر	نام متغیر	میانگین	انحراف معیار
۱	وابسته	سرمایه اجتماعی	۲۰/۴۸	۳/۰۹
۲	مستقل	سن	۳۴/۶۳	۷/۰۳
۳	مستقل	درآمد ماهانه	۸۱۵	۱۷۱۳/۳۵
۴	مستقل	طبقه اجتماعی (ذهنی)	۱/۸۱	۰/۳۹۱
۵	مستقل	ثبات سکونت	۳۴۴/۳۹	۲۱۹/۸۲
۶	مستقل	وضع تأهل	۱/۸۱	۰/۳۹۱
۷	مستقل	احساس امنیت	۱۰/۵۴	۱/۹۲
۸	مستقل	تماشای تلویزیون	۱۷/۸۷	۱۶/۵۲
۹	مستقل	استفاده از تلفن همراه	۳	۳/۳۲
۱۰	مستقل	مطالعه روزنامه و مجلات	۵/۰۹	۵/۹۴
۱۱	مستقل	گوش دادن به رادیو	۴/۹۶	۸/۴۴
۱۲	مستقل	استفاده از اینترنت	۷/۹	۱۴/۱۱
۱۳	مستقل	تحصیلات	۴/۳۶	۰/۸۲۲
۱۴	مستقل	مذهب	۱/۰۳	۰/۱۷۴

جدول ۳: نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره تأثیر متغیرهای مستقل بر سرمایه اجتماعی

روش ورود متغیرها	قدم به قدم
ضریب همبستگی چندگانه	$R = ۰/۵۸۹$
ضریب تعیین	$۰/۳۴۸ R Square =$
ضریب تعیین تعدیل یافته	$۰/۳۰۴ Adjusted R Square =$
خطای معیار (خطای همبستگی)	$۲/۵۸۳ Std. Error of the Estimate =$
تحلیل واریانس	$۷/۹۸۹ F =$
سطح معناداری	$Sig. = ۰/۰۰۲$

چنانچه مشاهده می شود، ضریب همبستگی چندگانه، ضریب تعیین، ضریب تعیین تعدیل یافته، خطای معیار برآورد (خطای همبستگی)، مقدار ضریب F و سطح معنی داری آن در جدول فوق گزارش شده است.

جدول ۴: مدل دوم: ضرایب آزمون تحلیل رگرسیون چند متغیره تأثیر متغیرهای مستقل بر سرمایه اجتماعی (متغیرهای درون معادله)

متغیرهای مستقل	ضریب رگرسیون استاندارد نشده	ضریب رگرسیون استاندارد شده بتا	خطای معیار رگرسیون استاندارد نشده	مقدار آزمون t	سطح معنی داری آزمون t	آماره های هم خطی VIF	Tolerance
مقدار ثابت	۸/۳۳۷	-	۳/۰۷	۲/۷۱	۰/۰۱۱	-	-
احساس امنیت	۰/۶۴	۰/۳۹۷	۰/۲۴۴	۲/۶۲۳	۰/۰۱۴	۱/۰۵۶	۰/۹۴۷
سن	۰/۱۵۶	۰/۳۵۳	۰/۰۶۷	۲/۳۳۱	۰/۰۲۷	۱/۰۵۶	۰/۹۴۷

در معادله اول تحلیل رگرسیونی از ۱۳ متغیر مستقل، دو متغیر احساس امنیت و سن در درون معادله باقی ماندند و ۹ متغیر دیگر به خاطر رابطه اندک با متغیر وابسته از معادله خارج شدند. با توجه به اینکه هم مقدار عامل تورم واریانس (Vif) کمتر از ۱۰ و هم مقدار ضریب حداقل تحمل (Tolerance) بیشتر از ۰/۱ می باشد لذا می توان نتیجه گرفت که هیچ گونه هم پوشی یا هم خطی میان متغیرهای مستقل مورد بررسی وجود ندارد، بنابراین همبستگی میان متغیرهای مستقل نسبت به هم دیده نمی شود. همانطور که ملاحظه می شود، برای معادله رگرسیون، آزمون آنالیز واریانس محاسبه گردیده و مقدار F برابر ۷/۹۸۹ و معنی دار بودن F نیز (۰/۰۰۲ = Sig) است که نشان می دهد به طور حتم سرمایه اجتماعی با متغیرهای مستقل دارای رابطه خطی مستقیمی است. طبیعی است که احتمال بدست آمدن تصادفی نسبت F در حد صفر است. بنابراین رابطه بین متغیرهای مستقل با سرمایه اجتماعی نمی تواند تصادفی پیش آمده باشد.

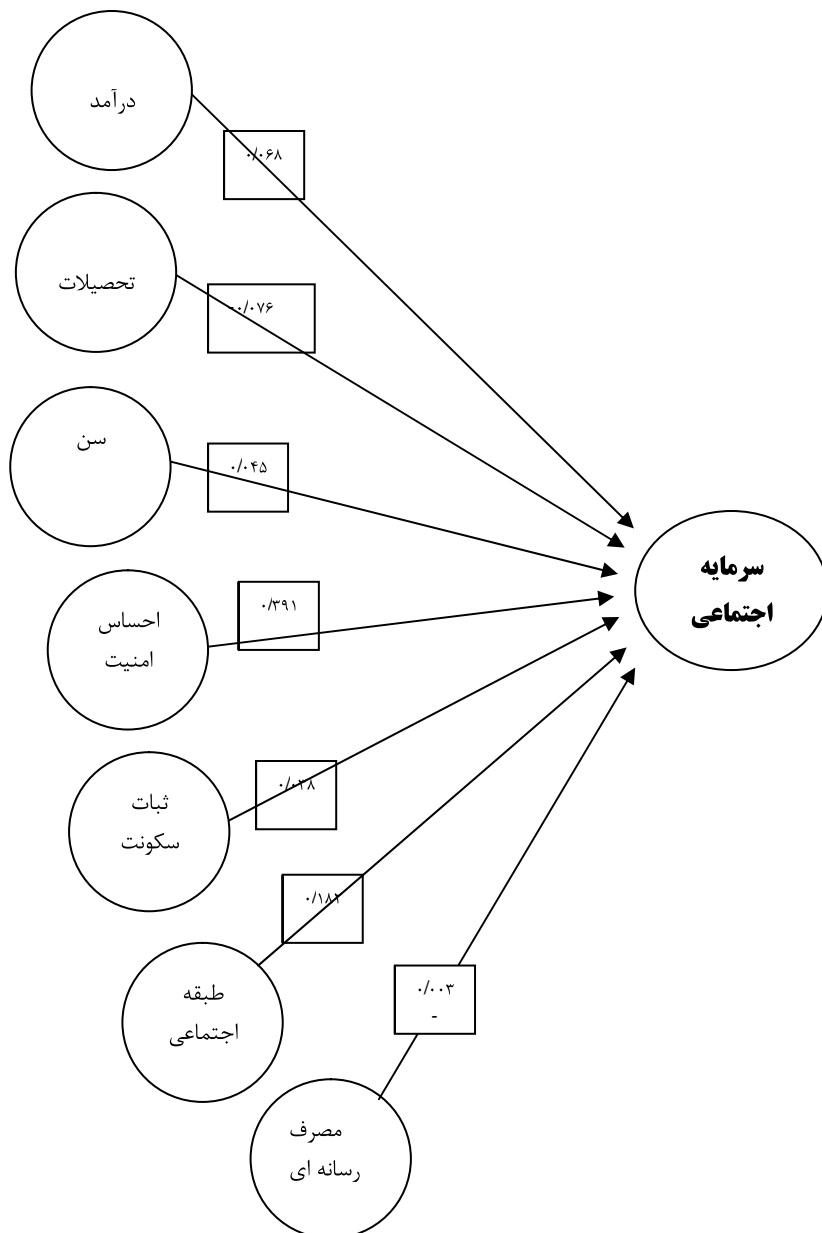
ضریب همبستگی چند متغیری (چندگانه) برابر است با $R=0/589$ این مقدار ضریب نشان دهنده رابطه در حد بالا بین متغیرهای مستقل با سرمایه اجتماعی می باشد.

ضریب تعیین در این معادله رگرسیونی برابر با $0/348$ حاصل شده است. این ضریب نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل می‌توانند $34/8$ درصد از تغییرات مربوط به سرمایه اجتماعی را تبیین کنند. ضریب تعیین تعدیل یافته $0/304$ بدست آمده است و نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل به تنهایی $30/4$ درصد از تغییرات مربوط به سرمایه اجتماعی را تبیین می‌کنند.

تحلیل مسیر

تحلیل مسیر شکلی از تحلیل رگرسیون کاربردی است که در آن برای هدایت کردن مسأله یا آزمودن فرضیه های پیچیده از نمودارهای مسیر استفاده می‌شود. با استفاده از تحلیل مسیر می‌توان اثرهای مستقیم یا غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته را محاسبه کرد. این اثرها در ضرایب مسیر که در عمل همان ضرایب رگرسیون استاندارد (بتا) هستند، انعکاس پیدا می‌کنند. ارزش تحلیل مسیر بدان جهت است که یک روش اکتشافی برای کمک به مفهومی کردن و تشکیل فرضیه های پیچیده محسوب می‌شود (کرلینجر، ۱۳۶۶: ۳۸۸). اجرای تحلیل مسیر و نتایج حاصله، در دیاگرام زیر نشان داده شده است:

دیاگرام مسیر برپایه ضرایب مسیر متغیرهای درون معادله در تحلیل به شرح زیر ترسیم می‌شود:



شکل ۱: دیاگرام مسیر

دیاگرام مسیر اثرات متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته نشان می‌دهد که در مرحله اول از ۷ متغیر درون معادله فقط ۴ متغیر باقی می‌مانند. این چهار متغیر عبارت اند از: احساس امنیت، طبقه اجتماعی، تحصیلات و درآمد. در مرحله دوم تحلیل مسیر متغیرهای تحصیلات، سطح درآمد و طبقه اجتماعی در معادله رگرسیون قرار گرفتند و متغیر احساس امنیت به عنوان متغیر وابسته مورد مطالعه قرار گرفت. در مرحله آخر صرفاً تأثیر طبقه اجتماعی به عنوان آخرین متغیر مستقل بر سطح تحصیلات مورد مطالعه قرار گرفت. در مجموع تحلیل مسیر نشان می‌دهد که احساس امنیت به طور مستقیم و طبقه اجتماعی و سایر متغیرها به طور غیرمستقیم بر سرمایه اجتماعی تأثیرگذار بوده اند.

نتیجه گیری

نتایج توصیفی این مطالعه بیانگر آن است که وضعیت ابعاد چهار گانه سرمایه اجتماعی (اعتماد، شبکه روابط اجتماعی، تعامل اجتماعی و کنش های یاریگرانه) در بین دو گروه مورد مطالعه بدین شکل می باشد: میانگین عضویت گروه شاهد و ایثارگر در گروه های اجتماعی ۱/۶۸ از ۵ و میانگین عضویت خانواده های عادی ۱/۸۴ از ۵ بوده است. همچنین میانگین مشارکت خانواده های شاهد و ایثارگر در گروه های اجتماعی ۲/۴۱ از ۵ بوده و میانگین مشارکت خانواده های عادی در این گروه ها ۲/۳۱ از ۵ بوده است، که خلاصه شاخص ترکیبی شبکه روابط اجتماعی بیانگر آن است که میانگین شبکه روابط اجتماعی در خانواده های شاهد و ایثارگر ۲/۰۴ از ۵ و میانگین شبکه روابط اجتماعی در بین خانواده های عادی ۲/۰۷ از ۵ می باشد که می توان گفت شبکه روابط اجتماعی در خانواده های عادی بیشتر از خانواده های شاهد است. در بحث اعتماد پس از سنجش اعتماد عمومی، اعتماد شخصی و اعتماد نهادی نتایج حاصله بیانگر آن است که میانگین اعتماد عمومی خانواده های شاهد و ایثارگر ۳/۱۱ از ۵ و میانگین اعتماد عمومی خانواده های عادی ۲/۷۳ از ۵ است، همچنین میانگین اعتماد شخصی خانواده های شاهد و ایثارگر ۳/۶۳ از ۵ بوده و میانگین اعتماد شخصی خانواده های عادی ۳/۱۷ از ۵ می بود. همچنین میانگین اعتماد نهادی خانواده های شاهد و ایثارگر ۳/۶۶ از ۵ بوده و میانگین اعتماد نهادی خانواده های عادی ۳/۳۸ از ۵ بوده است که خلاصه شاخص ترکیبی اعتماد بیانگر آن است که میانگین اعتماد در خانواده های شاهد و ایثارگر ۳/۴۶ از ۵ و میانگین اعتماد در بین خانواده های عادی ۳/۰۹ از ۵ است. بنابراین می توان گفت اعتماد در

بین خانواده های شاهد و ایثارگر بیشتر از خانواده های عادی است. تعامل اجتماعی بعد دیگر سرمایه اجتماعی است، که نتایج حاصل از پژوهش بیانگر آن است که میانگین تعامل اجتماعی خانواده های شاهد و ایثارگر ۳/۵۵ از ۵ بوده و میانگین تعامل اجتماعی خانواده های عادی ۳/۲۷ از ۵ بوده است. پس می توان گفت که تعامل اجتماعی خانواده های شاهد و ایثارگر بیشتر از خانواده های عادی است. کنش های یاریگرانه بعد دیگر سرمایه اجتماعی است، که در این مطالعه مورد توجه قرار گرفته و نتایج نشان می دهد که میانگین کنش های یاریگرانه خانواده های شاهد و ایثارگر ۳/۵۶ از ۵ و میانگین کنش های یاریگرانه خانواده های عادی ۳/۳۱ از ۵ است. یعنی می توان گفت کنش های یاریگرانه در بین خانواده های شاهد و ایثارگر بیشتر از خانواده های عادی است. در نهایت مشخص می شود که میانگین سرمایه اجتماعی خانواده های شاهد و ایثارگر ۳/۴۳ از ۵ و میانگین سرمایه اجتماعی خانواده های عادی ۳/۱۲ از ۵ است، که این نتیجه گویای سرمایه اجتماعی بالاتر خانواده های شاهد و ایثارگر است.

نتایج تحلیلی مطالعه مورد نظر بیانگر آن است که: بین سرمایه اجتماعی با سن رابطه وجود دارد یعنی هرچه سن پاسخگویان بالا تر رفته میزان سرمایه اجتماعی افزایش یافته است. بین سرمایه اجتماعی با درآمد، مصرف رسانه ای، ثبات سکونت و پایگاه اقتصادی اجتماعی گروه مورد مطالعه ارتباطی دیده نمی شود. بین سطح تحصیلات و سرمایه اجتماعی رابطه منفی وجود دارد یعنی هر چه سطح تحصیلات بیشتر می شود سرمایه اجتماعی کمتر می شود. همچنین نتایج نشان می دهد که جنسیت، بومی بودن و وضعیت تأهل بر میزان سرمایه اجتماعی تأثیر گذاشته و باعث تفاوت آن می شود و نوع مذهب، وضعیت فعالیت، قومیت و مالکیت واحد مسکونی تفاوتی در میزان سرمایه اجتماعی ایجاد نکرده است.

براساس آنچه که در ادبیات تحقیق گذشت مشخص شد بین سرمایه اجتماعی و رفاه خانوار (پاتنام ۱۹۹۵)، بین سن، نوع شغل، مالکیت منزل مسکونی، آموزش و ناهمگونی های زبانی و قومی (گلیزر، ۲۰۰۰)، بین آموزش و مذهب (سعادت، ۱۳۸۵)، بین تحصیلات، سن، تأهل، شاغل بودن و درآمد (ناطق پور و فیروزآباد، ۱۳۸۵)، بین تحصیلات، تعداد اعضای خانواده، میزان مطالعه و میزان مذهبی بودن (خوش فر، ۱۳۸۸)، بین تعهد دینی، تحصیلات، سن و جنسیت (ناطق پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۴) و بین وجوه سنتی جامعه (قاسمی، اسماعیلی، ربیعی، ۱۳۸۵) با سرمایه اجتماعی رابطه مثبتی وجود دارد که نتایج مطالعه حاضر بعضی از نتایج حاصله از پژوهش های قبل را تأیید و با بعضی دیگر مغایرت دارد.

پیشنهادهات

با توجه به نتایج و یافته های تحقیق ، به منظور افزایش و تقویت سرمایه اجتماعی خانواده های شاهد و ایثار گر پیشنهادهات زیر ارائه می شود.

۱. ایجاد شبکه های اجتماعی جدید و تقویت شبکه های موجود در خانواده های شاهد و ایثارگر.
۲. افزایش اعتماد اعم از اعتماد شخصی، قابلیت اعتماد به عموم، اعتماد نهادی یا مدنی در بین خانواده های شاهد و ایثارگر.
۳. ایجاد فرصت برای تعامل اجتماعی اعم از تعاملات فردی و گروهی در بین خانواده های شاهد و ایثارگر.
۴. فراهم کردن شرایط افزایش کنش های یاریگرانه و تقویت آن در بین خانواده های شاهد و ایثارگر.

در توضیح راهکارهای فوق می توان این طور بیان کرد: سازمان بنیاد شهید می تواند علاوه بر تقویت گروه ها و تشکل های موجود به طور نامحسوس به شکل گیری انجمن ها و گروه های مختلف در بین خانواده های مورد نظر کمک کرده همچنین به ایجاد شبکه های اجتماعی بین خانواده های مورد نظرا خانواده های عادی جامعه توجه نماید. به طور مثال سازمان بنیاد شهید می تواند شخصیت های با نفوذ در این خانواده ها را شناسایی کرده تا از طریق آنان جهت تشکیل گروه های اجتماعی از قبیل هیأت های مذهبی، انجمن های خیریه ای، صندوق های قرض الحسنه، گروه های ورزشی، گروه های ادبی، انجمن های علمی، گروه های صنفی و ... در بین خانواده های مورد نظر تلاش نماید. با توجه به آنچه که در طول تحقیق گذشت به این نتیجه رسیدیم که هر چه عضویت در گروه های اجتماعی بیشتر باشد در نتیجه مشارکت های اجتماعی نیز افزایش یافته، همچنین مشخص شد که عضویت خانواده های شاهد در گروه های اجتماعی کمتر ازم متوسط بوده در نتیجه مشارکت اجتماعی آنها نیز زیر متوسط می باشد به همین دلیل سازمان بنیاد شهید باید در این خصوص به دنبال راهکارهای جدی باشد.

هر چند نتایج تحقیق نشان داد که تعاملات اجتماعی در بین خانواده های شاهد و ایثار گر نسبتاً زیاد می باشد اما توصیه می شود جهت افزایش تعاملات اجتماعی علاوه بر تشکیل گروه های اجتماعی می توان با برگزاری همایش ها و سمینارهای فصلی و ایجاد فضاهایی مثل سالن های ورزش مختص این خانواده ها شرایط گرد هم آمدن خانواده ها و در نتیجه نزدیکی آنها به یکدیگر و شروع تعاملات جدیدی بین این خانواده ها را فراهم نمود.

همچنین سازمان بنیاد شهید جهت افزایش کنش های یاریگرانه باید برنامه های تشویقی را مدنظر خود قرار دهد.

خلاصه این که تأکید بر سرمایه اجتماعی در بین خانواده های شاهد و ایثارگر می تواند، فرصت های جدیدی برای سازمان بنیاد شهید جهت نیل به اهدافش که همان ارتقاء سطح کیفی زندگی خانواده های شاهد و ایثارگر می باشد فراهم کند.

هر چند استفاده از سرمایه اجتماعی به عنوان یک ابزار سیاست گذاری همه مشکلات را از بین نخواهد برد ولی قطعاً مؤثر خواهد بود. وارد نمودن عنصر سرمایه اجتماعی در طراحی، اجرا و ارزیابی برنامه های سازمان به مسئولین کمک خواهد کرد تا در سیاست های خود بهتر تصمیم گیری نمایند.

منابع فارسی

- بخارایی، ا. (۱۳۸۶). *جامعه شناسی انحرافات اجتماعی در ایران*، تهران: پژوهشگاه جامعه.
- توسلی، غ. و موسوی، م. (۱۳۸۴). *مفهوم سرمایه اجتماعی در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه های سرمایه اجتماعی*، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶.
- خوش فر، غ. (۱۳۸۸). *تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی در استان گلستان*، رساله دکتری جامعه شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، استاد راهنما: دکتر محمدحسین پناهی.
- خوش فر، غ. و همکاران. (۱۳۸۸). *سنجش سرمایه اجتماعی در نقاط شهری استان گلستان*، معاونت برنامه ریزی استانداری گلستان.
- رفیع پور، ف. (۱۳۶۲). *کندوکاوها و پنداشت ها*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- شارع پور، م. (۱۳۸۵). *سرمایه اجتماعی: مفهوم سازی، سنجش و دلالت های سیاستگذاری*، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان مازندران، معاونت اقتصادی و برنامه ریزی.
- شرفیان ثانی، م. و ملکی سعیدآبادی، ا. (۱۳۸۵). *سرمایه اجتماعی به مثابه یک سیستم پیچیده*، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۲۳.

- کاظمی پور، ع.ال. (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی در ایران، تحلیل ثانویه پیمایش‌های ۸۲ - ۱۳۵۳. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر طرح‌های ملی.
- منصورفر، ک. (۱۳۸۶). روش‌های پیشرفته آماری همراه با برنامه‌های کامپیوتری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ناطق پور، م. ج. و فیروزآبادی، س.ا. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۴.

منابع انگلیسی

- Coleman, James S. (1990). **Foundations of Social Theory**, Cambridge: Harvard University press.
- Coleman, J. S. (1988a). **The Creation and Destruction of Social Capital**. in E. L. Lesser (ed.) **Knowledge and social capital: Foundations and applications**. Boston, Ma.: Butterworth Heineman.
- North, D. (1990). **Institutional Change and Economic Performance**. New York: Cambridge University Press.
- Putnam. R. D., Leonarsi, R., & Nanetti, R., (1993). **Making Democracy Work: Civic Tradition In modern Italy**. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1995). **Tuning in, Tuning out: The Strange Disappearance of Social Capital in America**. *Political Science and Politics*, No. 27(4): pp. 664-683.
- Reader, B. (2007). **Book Summary of social capital by David Halpern**, Conflict Research Consortium.
- Stone, W. & Hughes. J. (2000). **What Role for Social Capital in Family Policy?**. *Family Matters*, No. 56, Available at: <<http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm2000/fm56.html>>